

GERÇEKÇİ MUHAFAZAKÂRLIKLA MACERACILIK NÖBETLERİ ARASINDA PAKİSTAN DIŞ POLİTİKASI

THE FOREIGN POLICY OF PAKISTAN BETWEEN REALISTIC CONSERVATISM AND
ADVENTUROUS SEIZURES

ÖMER ASLAN*

ABSTRACT

Conservatism as an ideology or attitude provides certain clues as to what 'conservative foreign policy' would look like; but these clues seem to be open to various, sometimes deviant interpretations. There appears to be no coherent and systematic program of 'conservative foreign policy'. When it comes to conservatism and foreign policy nexus in Pakistan, the involvement of Pakistani military in domestic politics and its entrenched political role makes it difficult to conduct any such analysis in the first place. By virtue of being a small power with extremely limited military, economic, social, and political resources despite a nuclear arsenal, the Pakistani rulers, both military and civilian alike, have naturally embraced a realist foreign policy aiming at achieving Pakistani national interests to a large extent. In difference from various manifestations of conservatism and foreign policy nexus in the Anglo-American world, especially the United States or United Kingdom, Pakistan's has largely been a realistic conservative foreign policy without a homegrown conservative tradition. Only Ayub Khan and Nawaz Sharif fit the description of 'conservative politicians' in the true sense of the term while Zia-ul-Haq and Zulfikar Ali Bhutto followed what could be described as conservative foreign policies without themselves being neither conservatives nor democrats. Yet, all have eschewed attributing their foreign policy choices to their identity but rather wrapped in geopolitical necessities and regional balance of power. As displayed by several occasions as unwarranted wars with India in 1965 and Kargil in 1999 Pakistani foreign policy manifested a strain adventurism that violated its generally conservative realistic contours.

Keywords: Ayub Khan, Edmund Burke, Bhutto, Conservatism, Foreign Policy, Nawaz Sharif, Michael Oakeshott, Pakistan, Zia ul-Haq.

Öz

Muhafazakârlık, 'muhafazakâr dış politikanın neye benzeyeceğine dair bazı ipuçları veriyor olsa da, bu ipuçları bazen birbiriyle çelişen, çok farklı yorumlara açıktır. Sınırları çizilmiş, dış politikaya yaklaşım ve davranış anlamında iyi tanımlanmış bir muhafazakâr dış politika programından bahsetmek oldukça zordur. Pakistan dış politikası ve muhafazakârlık bağlantısı söz konusu olduğunda, Pakistan Silahlı Kuvvetleri'nin iç siyasetteki tarihsel rolü ve etkisi böyle bir değerlendirme yapmayı ayrıca zorlaştırmaktadır. Pakistan, nükleer silahlarına rağmen askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal kaynakları oldukça kısıtlı bir 'küçük-ölçekte' güç olduğundan, Pakistan'ın askeri ve sivil yönetici seçkinleri Pakistan ulusal çıkarlarını savunmak amacıyla büyük oranda gerçekçi bir dış politika izlemiştir. Pakistan'ın gerçekçi muhafazakâr dış politikası, Anglo-Amerikan dünyanın muhafazakâr geleneğine oranla, büyük oranda muhafazakârsız muhafazakâr dış politikadır. Bunun da en önemli nedeni Pakistan'ın dış politika seçeneklerinin oldukça kısıtlı olmasıdır. Pakistan'da yalnızca Eyüp Han ve Navaz Şerif muhafazakâr politikacılar olarak tanımlanabilirken, her iki politikacı da muhafazakâr olarak nitelenebilecek dış politikalarını muhafazakâr kimliklerine atfetmediler. Zülfikar Ali Butto ve Ziya ül-Hak ise muhafazakâr kimlikleri olmadığı halde —ilki 'İslami sosyalist', 'ikincisi İslamcı muhafazakâr' dış politika takip ettiler. Bununla birlikte, 1965 Pakistan-Hindistan Savaşı ve 1999 Kargil Savaşı'nın da gösterdiği üzere Pakistan dış politikasında dönem dönem anti-muhafazakâr maceracılık patlamaları da yaşanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Burke, Butto, Dış Politika, Eyüp Han, Muhafazakârlık, Navaz Şerif, Oakeshott, Pakistan, Ziya-ül Hak.

* Dr., Polis Akademisi.

‘Muhafazakâr dış politika’ kavramı/deyimi cevaplaması zor pek çok soruyu da beraberinde getirmektedir. ‘Muhafazakâr dış politika’daki muhafazakâr sıfatı dış politikanın içeriğini mi tanımlar yoksa dış politikaya yaklaşımı mı? Muhafazakârlık ideolojisinin veya tutumunun hangi değerleri dış politikaya nasıl uygulanabilir? Muhafazakâr bir dış politika takip etmek için ‘muhafazakâr’ kimliğe sahip olmak şart mıdır? İster bir ideoloji olarak ele alınsın ister bir tutum, muhafazakârlık bu sorulara net yanıtlar sağlamamaktadır. Uluslararası toplumun yararı adına devrim sonrası Fransa’nın içişlerine müdahaleyi savunan Edmund Burke’nin fikirleri dış müdahalecilik konusunda çok daha karmaşık ve çelişkili olabilmektedir. (Hampsher-Monk, 2005, s. 65-67; Fukuyama, 1995; Lizza, 2015) Yine de Edmund Burke’nin amacının demokrasiyi yaymak olmadığı, asıl önemli ve uygun olanın herhangi bir halkın geleneklerine ve doğalarına uygun şekilde iyi yönetilmeleri olduğu söylenebilir (Hampsher-Monk, 2015).

Michael Oakeshott ise muhafazakârlığın nasıl anlaşılması gerektiğini, muhafazakâr tutumun hükümetin fonksiyonu ve görevleri bakımından ne ifade ettiğini detaylıca açıkladıktan sonra bu izahatının muhafazakâr bir hükümetin nasıl dış politika izlemesi gerektiğini de anlaşılır kıldığını düşünür ama buna dair somut örnekler vermez. Muhafazakâr bir hükümetin ekonomi alanında döviz kurunda istikrarı sağlayacak aktivitelerde bulunmasını uygun görse de bunun dış politika anlamında ne ifade ettiğini cevapsız bırakmaktadır (Oakeshott, 1962, s.191). Oakeshott’un ‘mükemmeliyetçi’ ve ‘yeknesaklık politikasına’ karşı çıkmasından, mükemmel olanın değil, şartlar dâhilinde en iyi ve mümkün olanın peşinden gidilmesini savunduğu anlaşılmaktadır ama bu rehber sözcüklerin reel durumlara nasıl yansıtılabileceği yine de müphem kalır. Yine de mükemmelliğin ve tekçiliğin peşinde koşan ‘Aydınlanmacı Rasyonalizme’ karşı çıkan Oakeshott’tan farklı hükümet modellerinin mümkün olabileceğini ve tek bir modeli evrensel ilke haline getirme takıntısının muhafazakâr bir tutum olamayacağını anlayabileceğimizi söyleyebiliriz (Oakeshott, 1962, s.5-7).

Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi devletlerden ziyade Pakistan gibi kapasitesi kısıtlı, Batı’daki muhafazakâr geleneğin olmadığı, küçük veya orta ölçekteki devletler söz konusu olduğunda muhafazakârlık ve dış politika bağlantısı daha da zor bir konu haline gelebilmektedir. Muhafazakâr düşünce sistemin konuya dair muğlak ilkeleri ve Pakistan’da muhafazakâr düşünce geleneğinin olmamasının yarattığı sorunu, bu konuya dair hem iç hem de dış siyasetlerinde daha fazla verinin olduğu Anglo-Amerikan

dünyadan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri örneklerini inceleyerek aşmak mümkündür. Bu dolaylı yöntem başka soruları gündeme getirebileceği gibi, makaleye başlarken sorulan soruların bir kısmını cevaplamayı da mümkün kılabılır.

Bu makalede ilk olarak ‘muhafazakârlık’ kısaca açıklığa kavuşturulmakta; daha sonra muhafazakârlık ve dış politika konusu Anglo-Amerikan dünyadan İngiltere ve ABD örnekleriyle işlenmekte ve ‘muhafazakâr dış politika’ ifadesi tartışılmaktadır. Son olarak, Pakistan örneğinde muhafazakârlık ve dış politika bağlantısı dört ayrı dönemde incelenmektedir: Eyüp Han Dönemi (1958-1969), Zülfikar Ali Butto Dönemi (1971-1977), Ziya ül-Hak Dönemi (1977-1988) ve son olarak Navaz Şerif hükümetleri Dönemleri. Bu dört dönem Pakistan’da hükümetlerin (Askeri veya sivil) en uzun süreler yönetimde kaldıkları dönemlere denk gelmektedir. Kendisini öyle tanımlamasa da Eyüp Han ve Navaz Şerif, Pakistan’da ‘muhafazakâr siyasetçi’ profiline de en yakın isimler olarak dış politika-muhafazakârlık bağlantısı açısından ilk akla gelmesi gereken isimlerdir.

Bu makale, dış politikaya muhafazakâr *yaklaşım*la özdeşleştirilebilecek ölçülülük, itidal, ihtiyat ve dikkatlilik gibi bazı *yumuşak* ilkelerden birçoğunun Pakistan’da farklı dönemlerde görülmekte olduğunu ancak bu durumun *çoğu zaman yerleşmiş bir muhafazakâr geleneksel tercih ve kimlik* eseri değil, *hissedilen, algılanan zorunluluk (jeopolitik, akut tehdit algısı, bölgesel güç dengesi vs.)* eseri olduğunu ortaya koymaktadır. Gayr-ı ideolojik gerçekçi muhafazakâr olarak tanımlanabilecek bu yaklaşım, Pakistan dış politikasında Soğuk Savaş sürecince ve sonrasında bazı maceracı adımların atılmasına da engel olmamıştır.

Muhafazakârlık

Muhafazakârlığın temel kavramları ve argümanları Fransız Devrimine yön veren Aydınlanmacı soyut fikirlerden, eylemin kendisi ve sonuçlarından hareketle ortaya çıktı. Devrimin, siyasal ve tarihsel olarak tecrübe edilmiş ve insanlara kimlik kazandırıp, onlara anlam sağlayan gelenekleri ve geleneksel kurumları tümünden yıkmaya girişmesi, muhafazakâr tepkiye yol açan en temel faktör oldu. (Duman, 2004, ss. 35-42; Güngörmez, 2004, s. 12) Muhafazakârlık buradan hareketle geçmişten kopuş fikrini reddettiği gibi (Beneton, 2011, s.18) toplumların rasyonel, ‘mükemmel’ tasarımlara göre şekillendirilmesine de karşı çıktı. Muhafazakârlığın yirminci yüzyıldaki en tanınmış düşünürlerinden Michael Oakeshott’un da belirttiği gibi ‘muhafazakâr bir hükümet daha farklı ve daha iyi bir dünya vizyonundan yola çıkarak hareket

etmez' (1962, s. 188). Daha da önemlisi, özellikle Amerikan muhafazakârlığının en temelinde siyasetin 'sınırlı' bir etkinlik olduğu ve kültür, aile, inanç, vicdan ve topluluğun 'siyaset-öncesi' oldukları inancı yatar (Brooks, 2016).

Muhafazakârlar, insanların mükemmelleştirebilir ve kendi kendilerine yeten yaratıklar olduğuna inanmamaktadır. İnsanların gelenek ve geleneksel kurumlarla varlıklarını anlamlandırabildiklerini ve bu nedenle topluma 'muhtaç' olduklarını iddia eder. Benetton'un da dediği gibi, muhafazakârlara göre "insan özerk bir birey değildir, büyük ölçüde topluma borçludur ve bağımlıdır. Doğası itibarıyla bir mirası devralır ve toplumsal ve ahlaki bir tutumağa ihtiyaç duyar" (s.49; ayrıca bkz. Gerson, 2016; Conservative vs. Liberal, A Debate). Bahsedilen bu toplum ise yalnızca bugün yaşayan insanlar için var olan bir yapı değil, 'ölmüşler, bugün yaşayanlar ve henüz doğmamışlar' arasında bir sözleşmedir. Muhafazakârlar 'tedbirli değişimin, toplumu zinde tutmak için gerekli olduğunu ve makul değişim olmadan var olmaya devam etmenin mümkün olmadığını savunurlar (Conservative vs. Liberal, A Debate) ancak değişim fikrine de karşı şüpheyle bakarlar (Nisbet, ss. 51-55; Oakeshott, 1962). Burke'ün başını çektiği muhafazakâr düşünürler, devletin, insanların alıp sattığı herhangi bir ürünmüşçesine sözleşme konusu edilemeyeceğini savunurlar. Değişim fikrine yönelik perspektifi, demokrasi, devlet, birey, toplum ve hükümet anlayışları çok daha net gözükten muhafazakâr siyaset (Çetin, 2004, ss.116-119) dış politika konusunda bizlere nasıl bir rehber sunmaktadır?

İngiliz Muhafazakârlığı ve Dış Politika

Muhafazakârlığın dış politika bağlamında bizlere sunduğu bir programdan bahsedilebilir mi yoksa Bacevich'in (2016) de ima ettiği gibi, muhafazakâr dış politika daha çok değerlerle mi yani mizaçla, bilgelik, ihtiyat ve sağduyuyla mı ilgilidir? (Larison, 2015) Burke'ün *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* kitabı muhafazakâr dış politika hakkında fikir verir mi? Conor O'Brien, Burke'ün *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* kitabına yazdığı önsözde, Burke'ün fikirleri çarpıtılacak olursa, Bush döneminde (2001-2009) çokça tartışılan 'önleyici savaşa' [*preventive war*] dahi onay vereceği düşünülebilir demektedir (O'Brien, 2004; Hampsher-Monk, 2015). Muhafazakârlık ve dış politika ilişkisine dair daha etraflı bir tartışma İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri örneklerinden esinlenerek açılabilir.

İngiltere'de muhafazakârlığın 19. yüzyılın ilk yarısında şeklini almasıyla, kıta Avrupa'sında yaşanan çalkantılara karşı kayıtsız kalmak ve Avrupa

güvenliği adına riske girmemek yönünde bir tavrın belirdiği söylenebilir. İngiliz muhafazakârları dış politikada baskın bir çoğunlukla ülke sınırları dışında müdahaleciliği reddetme, çatışma yerine müzakere yöntemini tercih etme ve ‘mevcut statükoda minimum değişim’ fikirlerini benimsediler. Bu muhafazakâr dış politika muarızları tarafından tecritçi ve içe kapanmacı olarak tanımlandı (Hicks, s.13; Hawkins, s. 27-28; Tomes, s.286). Muhafazakâr bir politikacı (bir dönem Dışişleri Bakanı ve daha sonra Başbakan) olan Arthur James Balfour (1848-1930), sınırlı kaynakların paylaşımı kavgasının uluslararası siyasetin ana konusu olduğu fikrini reddetti. Bu düşüncesinin doğal sonucu olarak dış politikada müdahalecilik fikrine karşı çıktı (Tomes, s. 293).

19. yüzyılda İngiliz muhafazakâr düşünce geleneğinden gelen Derbi Ailesi için de dış politika pragmatik olunması gereken bir alandı. Gereksiz inisiyatiflerden kaçınmak, her konuda aktif bir politika sergileme ihtiyacı hissetmemek, teorik olarak mümkün olandan daha pasif bir dış politikanın ‘kötü’ veya ‘eksik’ olduğu anlamına gelmediği fikri dış politika yaklaşımlarını belirledi (Hicks, s.14; Hawkins, s. 27-28). Bu İngiliz muhafazakâr politikacıları için en önemli değerlerden biri ülke içinde istikrar ve düzenin korunmasıydı. Dış politika da buna hizmet etmeliydi (Hicks, s.15). Bununla birlikte, İngiliz muhafazakârları yabancılara güven olmayacağını düşünmeye devam ettiler ancak ütopyik düşüncelere de yer olmadığını savundular. Evrensel çözümlere soğuk bakarken, en ufak gelişme ve iyileşmelerin dahi nadiren doğrusal ilerlediğini ve sağduyuya, tecrübelerle uygun gelişmelerin felsefi ve teorik düşünce eseri öneri ve tavsiyelerden üstün tutulması gerektiğini düşündüler (Charmley, s. 217). Hiç şüphesiz, on dokuzuncu yüzyıl İngiltere’inde daha maceracı fikirlere yakın duran, daha aktif ve müdahaleci dış politikayı savunan muhafazakâr siyaset adamları da vardı (Hicks, s. 16). Ancak yukarıda sayılan ilkeler, İngiliz muhafazakârlarının dış politika yaklaşımlarının temelini oluşturdu. Bu bakımdan, “tepkisel müdahalecilik yerine uzun-soluklu angajman” İngiltere’de muhafazakâr dış politikanın ana temasını oluşturdu denebilir (Daddow, 2013, s.116).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere yakınlaşması bağlamında ise Avrupa’ya karşı şüphecilik ve idealizmden uzak durma ile beraber ABD ile ilişkilere özel önem atfedilmesinin (Atlantikçilik) de muhafazakâr ilkeler arasında girdiği söylenmektedir (Daddow, s.117; Tomes, s. 291; Redford and Beech, 2011). Bununla birlikte, Atlantikçi, yaklaşımın Macmillan’dan Thatcher’a, daha sonra Tony

Blair'e kadar tüm İngiliz hükümetlerinin dış politika amentüsü olduğunu ve İngiliz diplomasisinin temel düsturları arasında olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır (Charmley, 2011, s. 227). Dolayısıyla, ABD ile ilişkilerin önemsenmesinin İngiliz muhafazakârlarına has bir durum olmadığı söylenmektedir. Charmley'e göre, 'geleneksel' İngiliz dış politikası haline getirilen 'yakın ABD-İngiliz ilişkileri' veya 'Atlantikçi' yaklaşım, son Irak işgalinde de görüldüğü gibi, İngiltere'yi Amerikan dış politikasının bir aracı haline getirmekten ve savaşa sokmaktan başka şeye yaramamıştır (s. 228). Bu ise 150 önce Derbi Ailesi Dönemi'nde ifadesini bulan, ticareti ve zenginliği öncelleyen ve savaşların bu ikisine ancak zarar vereceğini düşünen sahici, otantik muhafazakâr dış politikayla çelişmekteydi (Charmley, s. 228).

İngiltere'de Muhafazakâr Parti'nin Irak'ın işgalini büyük oranda desteklemesi de geleneksel muhafazakâr dış politika yaklaşımından sapıldığını göstermektedir. Irak işgaline destek veren İngiliz muhafazakâr siyasetçiler Başbakan John Major (1990-1997) döneminde Bosna'daki katliama müdahale etmeyi reddetmişti (Dodd, s. 349). Simms, o dönem Muhafazakâr Parti içerisinde yer alan Dışişleri ve Savunma Bakanlarının, 'Bosna savaşında İngiliz çıkarlarını ilgilendiren bir durum olmadığı' ve 'kendilerini daha kötü bir senaryoya karşı karşıya bulmayı istemedikleri için *gerçekçi* davrandıklarını söylediklerini' aktarır (2011). Daha da önemlisi, böylesi bir politikayı benimseyen Muhafazakâr İngiliz politika yapıcılarını Bosna'ya müdahale etmekten kaçınmalarını doğrudan muhafazakâr geleneğe ve Edmund Burke'ün aşırı hırslı ve *mesiyani* dış politikaya karşı uyarısına bağladılar (Simms, 2011).

Arap Baharıyla birlikte, Libya'da uluslararası müdahale söz konusu olduğunda da, İngiltere'de muhafazakâr politikacılar 'Körfez ülkelerinde yönetimlerin çoğu diktatör değiller; çoğunun kendine has kültürü ve tarihi var. Onları yargılamak [ve demokrasiyi empoze etmek] bize düşmez' demişlerdi (Simms, 2011). Diğer taraftan, bir muhafazakâr gelenekten söz edilebilirse de muhafazakârlığın değişmeden kaldığını söylemek oldukça naif olur. Tam da bu anlamda David Cameron Dönemi (2010-2016) dış politikasının İngiliz muhafazakâr dış politika tutumunun biraz dışına çıktığı söylenebilir (Simms, 2011) Cameron, İngiliz dış politikasına yeni yaklaşımını 'liberal-muhafazakârlık' olarak adlandırdı. Cameron'a göre liberal muhafazakârlık "özgürlük ve demokrasiyi yaymayı amaçladığı ve insancıl müdahaleyi desteklediği için liberal, insan doğasının karmaşık olduğunu kabul etmesi ve dünyaya yeniden şekil vermek için geliştirilen büyük tasarımlara karşı şüpheli olması bakımından muhafazakârdır" (Daddow, 2013, s. 115; Hague,

2009). Cameron'da hayat bulan bu muhafazakâr dış politika tavrı değişikliğinin de Burke'nin fikirlerine uygun olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır (Simms, 2011).

ABD'de Muhafazakârlık ve Dış Politika

ABD'de yeni-muhafazakârların [neo-conservatists] George Bush Döneminde (2001-2009) karar alıcı pozisyonlara yükselmesi ve ABD dış politikasını yönlendirmeleri muhafazakârlığın ne olup ne olmadığını sorularını da beraberinde getirdi. Dünyayı ABD'nin varisi ve taşıyıcısı olduğu özgürlük mirasının düşmanlarından arındırmak ve özgürlük fikrinin yayılması için güvenli hale getirmek *yeni* muhafazakârların temel amaçlarından oldu. Yeni muhafazakârlar Soğuk Savaş Döneminde, 1970'lerin ilk yarısında Çin'le buzları eritmeye çalışan ve Rusya ile detanta giden 'geleneksel gerçekçi' Kissinger'ı bile 'içe kapanmacı' olarak tanıttılar ve eleştirdiler (Brands, s. 268; George, s. 184). Demokrasinin silahla yayılabileceği düşüncesi de yeni muhafazakâr düşüncenin bir ürünü oldu (Brands, s. 280). ABD'nin kendi iyiliği için değil, insanlığın iyiliği için kendi iradesini, gücünü ve değerlerini insanlığa empozeetmesi gerekiyordu (Brands, s. 281). Yeni muhafazakârlara göre milli çıkarlar yalnızca ülkenin güvenliği ve ülkede refahın sağlanması şeklinde tanımlanamaz. Amerikan'ın küresel liderliğinin sorgulanamaz bir şekilde devam ettirilmesi ve Amerikan özgürlük, demokrasi ve serbest piyasa anlayışının Amerikan silahlı gücü kullanılarak savunulması da milli çıkar olarak tanımlanmalıdır. Çok tartışılan Irak'ın 2003 yılında işgali de bu çerçevede açıklanabilir (Nuruzzaman, s.218; Hurst 2005'den alıntılan Cooper, s.20; Mearsheimer, 2005). Yeni-muhafazakâr fikirlerin de düşünür Leo Strauss'un fikirlerinden etkilendiğini hatırlatmak yerinde olacaktır (George, 2005, s.174-175).

George Bush Dönemi yeni muhafazakâr dış politika nedeniyledir ki Cumhuriyetçi Parti içerisinde de yeniden gerçek muhafazakâr dış politikaya dönüş çağrıları olmuştur. Örneğin, Cumhuriyetçi Parti'nin Başkanlık adaylarından Rand Paul, 2014 yılında yaptığı bir konuşmada "sınırlarımızın farkında olan ve gücümüzü koruyan bir dış politika" ihtiyacına dikkat çekmiş, "dünyayı kendi haline bırakıp köşemize çekilemeyiz ancak dünyayı kendimize de benzetemeyiz. Başka bölgelerde hiç yoktan uluslar inşa edemeyiz ve ulus-inşasına girişmemeliyiz...", demiştir (2014). Yani Kinzer'in dediği gibi, muhafazakârlar, aslında herhangi bir ülkenin dünyadaki sorunları tek başında çözebileceğine inanmazlar. Diğer milletleri kendi hallerine bırakmayı

uygun görür, diğer ülkelerde ulus-inşasına girişme fikrine soğuk bakarlar. Bu da dış ilişkilerde itidalli davranmanın muhafazakâr bir ilke olduğunu ima eder (2015). Bu bakımdan George Bush dönemi muhafazakâr dış politika prensipleri bakımından bir sapma olarak görülebilir.

İngiltere ve ABD örneklerinden ilham alınarak ‘muhafazakâr dış politika’dan ne anlaşılabilirliğine dair neye iki husustan söz edilebilir. İlk olarak, *tutum*, yani dış politika *yaklaşımı* anlamında muhafazakâr bir dış politikadan bahsedilebilir. Bu noktada, dış politikada maceracı olmamak, ihtiyatlı ve sağduyulu olmak, atılacak adımlar konusunda tedbirli olmak muhafazakâr dış politikanın alametlerindedir. Bu tutum da çoğu zaman *gerçekçi* olmakla alakalıdır. Muhafazakâr dış politikayla realist dış politika arasında bir insicam bulunmaktadır. Öte yandan bu yaklaşım milli güvenliği, düzeni ve istikrarı korumak için izolasyoncu olmak, dünya siyasetinden kendini tecrit etmek anlamına gelmemektedir. Buna ek olarak, *kullanılan araçlar* bakımından; muhafazakâr dış politika, silah ve güç kullanımını tamamen bir kenara atmamakla birlikte, diplomasiyi kullanmaya önem verir ve tek taraflı hareket etmek yerine diyalog mekanizmasını harekete geçirmeyi ve ortak hareket etmeyi önemser. Bu manada silah kullanımına gönülsüz olduğu ve savaşa son seçenek olarak, *ülkeye saldırı halinde meşru müdafaa* unsuru olarak başvurmayı onayladığı söylenebilir.

Pakistan Dış Politikası ve Muhafazakârlık

Pakistan’da otantik bir muhafazakâr geleneğin varlığından bahsetmek oldukça zordur. Muhafazakâr bir dış politikanın, Pakistan örneğinde *içerik* anlamında kendisini gösterebileceği en temel dış politika başlıkları olan Afganistan ve Hindistan’la ilişkiler, nükleer silahlar ve Taliban politikası Pakistan ordusunun kontrolünde bulunmaktadır (Grare, 2013, s.987-988, 1000; Ahmad ve Ebert, 2013, s. 667).

Ordunun dış politikadaki rolü de Pakistan dış politikasında muhafazakârlık etkisine yol açmaz. Pakistan ordusu muhafazakâr bir kurum hatta birçok Batılı’ya göre İslamcılarının ciddi varlığının olduğu bir kurumdur ancak Hindistan’la ilişkiler, Afganistan ve Pakistan nükleer programı gibi en fazla önem verdiği başlıklarda ordunun politikasını yönlendiren muhafazakârlık değil, milli çıkar algıları, jeopolitik tehdit algılarıdır (Siddiqi, 197). Tehdit ve fırsat algıları savaşa izin verdiğinde, başta ordu olmak üzere Pakistanlı politika yapımcılar son derece maceracı davranabilmişler, bu nedenle toprak kaybetmiş, binlerce askerlerini (Hindistan’a) esir olarak kaptırmışlar ve dış

politikada çok zor durumlara düşmüşlerdir. Bu ilk bakışta şaşırtıcı gelebilir çünkü “askeri karar alıcılar maceracılıktan ziyade tedbirli olmayı salık verirler... Ordular genelde maceracı dış politikalara muhalif olurlar” (Schofield, 133). Ancak bu durum karar alma mekanizmalarının sivil olduğu ve orduların yalnızca tavsiye ve görüş bildirme konumunda olduğu yerlerde böyledir (Schofield, s. 134).

Pakistan nükleer bir güç olmasına rağmen diğer güç unsurları açısından küçük bir güç olduğu için demokrasi teşviki veya herhangi bir ideolojiyi yayma gibi bir misyon da benimsememiştir; dünya polisliği veya bölgesinde polislik yapmak gibi bir iddiası da bu anlamda hiç olmamıştır. Dolayısıyla, herhangi bir ‘yönetim tarzı ihracı’ veya ‘bir ideolojiyi/değeri o değerin evrensel düzeyde geçerli olduğunu düşünerek yayma gibi bir durumdan söz etmek Pakistan örneğinde mümkün değildir. Pakistan örneğinde muhafazakârlık ve dış politika bu makalede dört dönemde incelenecektir.

Eyüp Han Dönemi (1958-1969)

Pakistan’ın ilk yerli Genelkurmay Başkanı da olan General Eyüp Han’ın Devlet Başkanlığı’ndaki ilk yılları büyük oranda 1951-1958 arası şekillenen Pakistan dış politikasının devamı şeklinde geçti. 1951 yılından itibaren ısrarla ABD’den ekonomik ve askeri yardımla güvenlik garantisi elde etmeye çalışan Pakistan, Batı için stratejik değerini kanıtlamaya çalışan bir tavır içindeydi. 1954 yılında ABD-Pakistan ‘Karşılıklı Savunma Yardımı Anlaşması’ ile bunu başardığını düşünen Pakistan, Sovyetler ve komünist bloka karşı Batı’yı seçti. Bu tercih takip eden yıllarda çok eleştirildi. Bu dış politika yaklaşımını çok partizanca bulan ve Pakistan’ın olanaklarını aşan bir yaklaşım olarak tanımlayanlar oldu. Batı’ya sıkı sıkıya sarılmanın Pakistan’a hem Güney Asya’da hem de İslam dünyasında (örneğin Mısır ve Irak gibi) ve küresel ölçekte çok sayıda düşman kazandırdığı söylendi (Akhtar, s. 174-175). Pakistan, 1956 Süveyş Savaşı’nda Mısır’a karşı Batı’nın yanında olmuştu. Kısacası Eyüp Han öncesi dış politika yaklaşımını ve tercihlerini muhafazakâr bulmayanlar olduğu söylenebilir.

General Eyüp Han ise 27 Ekim 1958’de gerçekleştirdiği askeri darbenin ardından ülkeyi on bir yıl boyunca yönetti. Kendisini ‘muhafazakâr’ olarak tanımladığına dair bir kayıt bulunmasa da, fikirlerine bakıldığına muhafazakâr bir liderle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir (Murtaza, 2014). Eyüp Han, Pakistan’ın İslam yasalarına göre yönetilmesi fikrine karşı çıktı. Pakistan’ın Müslüman bir ülke olduğunu fakat her Müslümanın İslam’ı kendi algıladığı

şekliyle yaşaması gerektiğini söyledi (Ghani, s. 19-20). Eyüp Han'ın daha yolun başındaki ülkesi için en büyük isteği 'eğitimli Müslümanlar' yetiştirmekti. Eyüp Han'ın politikaları çok sayıda dini grubun tepkisini çekerken, o bu 'sözde dini âlimlerin' halkın cehaletinden beslendiklerini düşündü. Müslümanların kendi kendilerine akıl edebilmelerini arzuluyordu (Baxter, s. 5, 49). İçişleri Bakanlığı bünyesinde Hilal Gözlem Komitesi Ramazan hilalinin görüldüğünü açıklamasına ve bunun halka bildirilmesine rağmen birçok yerel dini figürün hükümetin kararına karşı çıkması, Eyüp Han ile farklı dini gruplar arasında büyük bir düşmanlığın girmesine de neden oldu. Eyüp Han, Pakistan'daki İslami algısını şekillendirmek ve 'modern bir İslam' fikri yaratmak isterken, İslam'ı bir ritüeller ve törenler dini olmaktan çıkarıp yaşayan bir yaşam felsefesi yapmaya çalıştığını ifade etti. İnsanların dini rasyonel bir yaklaşımla anlamasını isterken, insanların yerel dini figürlerden tiksinişip dini tamamen terk etmelerinden de çekindi (Baxter, s.48, 63).

Bu anlamda söylem olarak muhafazakâr bir politikacı olduğu söylenebilir de dış politika anlamında Devlet Başkanı olmadığı dönemki tek eksenli Pakistan dış politikasını birkaç yıl devam ettirdi. Öyle ki Pakistan 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde ekonomik ve askeri olarak ABD'ye bağımlı hale geldi. Eyüp Han döneminde muhafazakâr dış politika olarak görülmesi zor tek ve büyük bir olay yaşandı, bu da 1965 Pakistan-Hindistan savaşıydı.

Maceracı Bir Savaş

1960'ların başlarında önce Kennedy sonra Johnson yönetimleri döneminde ABD'de Pakistan ittifakı sorgulanmaya başlandı. 1962'de Çin-Hindistan sınır savaşında ABD ve İngiltere Hindistan'ı Çin'e karşı askeri olarak desteklediler ve bu Pakistan'da büyük bir hayal kırıklığına yol açtı (Sattar, 2013, ss. 83-93). Eyüp Han, ABD ile ilişkilerinin nitelik ve nicelik açısından kötüleştiği bir dönemde, ordusunun da kendisini yanlış yönlendirmesiyle ülkesini Hindistan'la savaşa soktu. Bu savaş, zamanlaması ve Eyüp Han'ın genel dış politika yaklaşımı bakımından oldukça şaşırtıcıydı çünkü Eyüp Han hiçbir zaman Keşmir meselesini Pakistan'ın çıkarlarından daha fazla önemsememekle övünmüştü. Konu daha sonra Eyüp Han'a sorulduğunda, ordu içerisinden Hindistan'la savaşı başlatan Gibraltar operasyonunun avantajlarını öven kurmayları dengeleyecek muhalif kurmay subayları dinlemeyi ihmal etmeyi sebep gösterdi. (Marker, s. 66-67)

Gibraltar Operasyonu, Keşmir'li gerillalar saldırıya başladıktan sonra Keşmirliilerin de onlara destek vereceklerini, Hindistan'ın bu operasyona

Azad Keşmir'e saldırarak karşılık vermeyeceğini ve Pakistan-Hindistan uluslararası sınırının güvende olacağını varsayıyordu. Ancak bu üç varsayımın hiçbirisi tutmadı (Sattar, s.105; Schofield, s.140; Akhund, s. 90-104). 1965 Savaşı son derece riskli, tedbirsiz, yeterli hazırlıklar yapılmadan girişilmiş bir savaştı (Sattar, s.113-114; Wilcox, 1978, s. 167). Bu bakımdan, bu politikanın muhafazakâr dış politika ruhuna uygun olduğunu söylemek çok zordur. Eyüp Han 1965 Hindistan savaşı sırasında, ABD'nin Pakistan topraklarını savunmaya gelmemesini, aksine Amerikan silahlarının kullanılmasını istememesi ve Pakistan'a karşı yaptırım kararı almasını sebep göstererek takip eden yıllarda Çin'e ve Sovyetlere yanaştı, gerçekçi bir dış politika benimsedi. (Akhund, 179)

1965-1969-Gerçek 'Muhafazakâr' Politika

Eyüp Han, Hindistan'la savaşın ardından Pakistan'ın Soğuk Savaş'ın başından itibaren benimsediği yüksek profili düşürdü ve daha realist bir tutum benimsedi. (Sattar, s.115) Hem ABD hem Çin hem de Sovyetlerle dostluğa dayanan ilişkiler kurmak istedi (Ghani, s. 205). Bu tutumu takınırken artık şöyle düşünüyordu: "Başkalarının çatışmalarına karışmamak bizim için daha iyi olacak. Çünkü herhangi bir şeyi etkileme gücümüz son derece az ve kapasitemizi aşan konulara girmemeliyiz. Biz küçük bir gücüz... O nedenle küçük bir güce yakışan rolü oynamalıyız." (Ghani, s. 205, 220). Pakistan geçmişte kalıcı ve samimi dostluklar peşindeydi. Ancak "büyük güçlerin çarpışması bizlere kalıcı dostluklar ve düşmanlıklar olmadığını gösterdi... Bu nedenle de devletlerarası ilişkilerimizde çok dikkatli olmalıyız..." (Ghani, s. 206). Eyüp Han, bu dönemde dış politikada rasyonel davranmaktan, sıklet üstü dövüşmemekten ve hassas davranmaktan bahsetti (Ghani, s. 207, 220, 285). Ancak yine de pragmatik davranarak, ordusunun silah ve teçhizat anlamında bağımlılığının da bilincinde, Çin ve Sovyetlerle işbirliğini geliştirme yolları ararken, ABD'ye de sırtını dönmedi (Sattar, s.115-116).

Eyüp Han'ın Pakistan dış politikasında yaptığı bu değişikliğin ve muhafazakâr gerçekçi bakışa dönüşün kendisi tarafından *ideolojik* gereklilik olarak tanımlanmadığının altını yine de çizmek gerekir. İzlediği politika, kendisinin de dediği gibi, küçük bir gücün izlemesi ve fillerin savaşına girmemesi gereken bir politikaydı. Ancak bunu muhafazakâr kimliğinden ötürü yapmadı.

Zülfikar Ali Butto (1971-1977)

Eyüp Han, özellikle Hindistan'la 1965'te yapılan savaşı sona erdiren Taşkent Anlaşması'nın imzalanmasının ardından ülke içinde yoğun protesto gösterileriyle karşı karşıya kaldı. Devam eden süreçte Zülfikar Ali Butto da Taşkent Anlaşması sonrası hükümetten ayrıldı ve Pakistan Halk Partisi'ni kurdu. Eyüp Han, Pakistan Silahlı Kuvvetler komuta kademesinin de isteğiyle 1969 yılında görevi bıraktı. Onun görevi bırakmasından kısa bir süre sonra, Devlet Başkanlığına gelen Yahya Han Döneminde, Doğu Pakistan'daki ayrılıkçı, milliyetçi hareket hız kazandı ve Doğu Pakistan'da kısa süre sonra Hindistan'ın da dâhil olduğu büyük bir savaş başladı. Savaşın 1971'de sona ermesinin ardından, Doğu Pakistan, Bangladeş olarak bağımsızlığını ilan etti. Pakistan'da ise ordu yönetimi sona erdi, Zülfikar Ali Butto önce Devlet Başkanı, 1973 seçimleri sonrasında ise Başbakan oldu.

1973 kampanyasını 'ekmek, ev ve elbise' üzerine kuran ve sıradan, en alt tabaka insanlarını dahi 'güçlendiren' Butto (adst, s. 280), dış politikada tam bir pragmatistti (Hyder, s. 104). General Eyüp Han yönetiminde dahi Sovyetlerle 1960'ların başlarından itibaren geliştirilen ilişkilerin mimarı olan, ABD'lilerin sosyalist olduğu gerekçesiyle şüpheyle baktığı ve 'İslami sosyalizm' kavramını ortaya atan Butto yönetiminin dış politikası ne 'İslami' ne de 'sosyalist' olarak tanımlanabilir. Butto bir yandan ülke içinde kendi gücünü konsolide etti, diğer yandan dış ilişkilerde Pakistan'a alternatif ve daha bağımsız rota çizmeye çalıştı. Bir yandan Çin'le iyi ilişkiler kurmaya çalışırken, diğer yandan Sovyetleri de kenara atmadı. (Hyder, 1978, s. 97) Yönetimi devralmadan önce ABD'yi çok sık eleştiren Butto, yönetimi devraldıktan sonra, ABD'ye onlarla çalışacağına ve eleştirel söylemiyle onları artık rahatsız etmeyeceğine dair söz verdi (ADST Country Reader, s. 101). Butto, henüz Devlet Başkanı olmadığı dönemde, kapalı kapılar ardında ABD'li yetkililere 'söyleminin halka yönelik olduğunu, kendisinin sosyalist veya ABD karşıtı olmadığını ve seçildiği takdirde ABD ile çalışmaya hazır olduğunu söylemişti' (ADST Country Reader, s. 65). Özellikle Afganistan'da gerçekleşen 1973 darbesinden sonra Sovyetlerin Afganistan üzerindeki emellerinden ve varlığından şüphe duyarken, ABD ile ilişkileri daha da geliştirme yoluna gitti (ADST Country Reader, s. 306).

Butto, global düzlemde Çin, ABD ve Sovyet Rusya gibi üç büyük gücü dengeleme siyasetini, bölge siyasetinde de devam ettirdi. Bir yandan Pakistan'ın 1955'de katıldığı ancak kendisinin geçmişte sıkça eleştirdiği CENTO'yu (Merkezi Anlaşma Teşkilatı) eleştirmeye devam etti ama bu çok taraflı örgütte birlikte yer aldığı İran ve Türkiye gibi ülkelerle işbirliğini devam

ettirdi (Hyder, s. 100). Bu arada ABD ile ortalama bir bağ sağlayan CENTO üyeliğini de sürdürdü. Hem 1973 petrol krizi sonrası petrol gelirleriyle zenginleşen Körfez ülkeleriyle hem de İran'la yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitti. Körfez ülkelerinden ekonomik anlamda, İran'dan ise daha çok siyasal ve askeri anlamda faydalanmaya çalıştı ("Telegram 32 from the Embassy"; "Telegram 2770 from the Embassy").

Butto dönemi Pakistan dış politikasının bu anlamda muhafazakâr dış politikaya yakın olduğu söylenebilir. Ancak şunu da görmek gerekir ki, Butto da bu dış politikayı kendisi muhafazakâr kimliğe sahip olduğu için yapmadı. Butto, ekonomik, siyasi ve askeri gücü var olduğu halde muhafazakâr fikirlerinin ve kimliğinin eseri olarak ihtiyatlı ve tedbirli bir politika takip etmiş değildi; aksine küresel gelişmeleri manipüle etme kabiliyeti son derece sınırlı, küçük bir güç olarak seçenekleri oldukça kısıtlı olduğu için böyle hareket etmek zorundaydı (Hyder, s. 112).

Ziya ül-Hak Dönemi

1977 yılında Başbakan Zülfikar Ali Butto'yu bir askeri darbeyle devirerek yönetimi eline alan Ziya ül-Hak Döneminde (1977-1988) Pakistan dış politikasının en önemli meseleleri Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi ve İran'da Şah rejiminin yıkılması oldu. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve İran Devrimi General Ziya için bulunmaz fırsat oldu ve iktidarda kalmasını sağladı. (Schaffer, s.63) Afganistan'ın işgali Pakistan'ı ve Ziya ül-Hak rejimini "uluslararası poster yıldızına" dönüştürdü. Ziya da bunu her açıdan kullanmaktan geri kalmadı (Marker, s. 127). Ziya'nın sağ kolu General Arif'in de işaret ettiği gibi, "Pakistan'ın otokrat ve asker yöneticisini en fazla eleştirenler Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından bu defa Ziya'nın işbirliğini kazanmaya çalıştılar; şartlar radikal şekilde değiştiği için bir anda Pakistan'ın özel önemini ve Ziya'nın şimdiye dek hiç bilinmeyen "büyük faziletlerini" keşfettiler (s. 314).

General Ziya, Afganistan'ın Sovyetlerce işgalini hem Pakistan güvenliğine büyük bir tehdit hem de büyük bir fırsat olarak gördü. "Sovyet askerlerinin Afganistan'a girmesi bölgesel jeopolitiği kökten değiştirdi. Pakistan'ın güvenliği büyük tehdit altına girdi. Doğu'da Hindistan-Pakistan sınırı nadi-ren sakin kalmıştı. Afganistan'ın işgali Pakistan'ın batı sınırına da güvensizlik getirdi" (Arif, s. 313; Sattar, s.172). "Ziya'ya göre komşusunun [Afganistan] işgali, Sovyetlerin Arap Denizine ulaşma amaçlı ortaya koydukları bir başka geleneksel yayılmacı çabaydı... Ziya, Sovyetlerin, Pakistan'ın bir eyaleti olan

Belüciistan'ı ele geçirmeye çalışacaklarını düşündü... Ziya haritanın üstüne bir harita koyardı, haritanın üzerinde de Sovyetlerin Asya'da işgal ettikleri alan kırmızıyla çizilmiş olurdu. Bu yöndeki stratejik değerlendirmesinin gerçek olduğuna inanıyordu ve "kırmızı sürülerin" [Komünistlerin] kapısına dayandığına inanıyordu" (Pakistan Country Reader, s.376; Kux, 2001, ss. 246-247). Ancak diğer yandan Pakistan, Afganistan'da bir cihat başlatabilir ve bunu ABD ve Suudilerin desteğiyle de destekleyebilirse, Sovyetlerin ülkeyi terk etmesinin akabinde Afganistan'ı tek başına şekillendirebileceğini ve Kabil'de Pakistan'a dost bir rejimin kurulmasını sağlayabileceğini umdu. Böylece Pakistan, bağımsızlığını kazandığı günden itibaren kendisine problemler yaratan Afganistan'ı kalıcı şekilde dönüştürme şansı bulabilecekti. Ziya'ya göre, "Pakistan'ın ancak ve ancak Afganistan'ı kontrolünde tuttuğu ve tarihi düşmanı Hindistan'a nazaran Orta Asya ve İran'la bağlantılarını sağlamlaştırdığı ölçüde etkin bir şekilde savunulabilirdi." (ADST Country Reader, s. 452).

General Arif'e göre Afganistan işgal edildiğinde Pakistan yönetiminin önünde birkaç opsiyon vardı. Daha yumuşak başlı isimler, Pakistan'ın zayıf durumda olması, Hindistan'ın Afganistan'ın işgaline karşı kararsız tutumu, Sovyetler Birliği gibi bir süper gücün düşmanlığını kazanma ve Hindistan ve Afganistan'ın birlikte Pakistan'ı hedef alma ihtimalleri gibi faktörleri sayarak Pakistan'ın kendi güvenliğini tehlikeye atmamasını istediler. General Arif'e göre bu tür bir pasif yaklaşım vücuda ağır ağır işleyen bir zehir gibi Pakistan'a uzun vadede zarar verebilirdi (Arif, s. 314-315).

Hiç şüphe yok ki Pakistan'ın Afganistan cihadına verdiği destek büyük riskler içeriyordu (Arif, s.413). Ancak "Pakistan'ın Sovyet müdahalesine tepkisi içgüdüsel oldu ama takip edeceği politikaya karar verirken ihtiyatlı olmaya çalıştı. Pakistan bir süper güce açıktan karşı gelmenin ve ona düşman kesilmenin getireceği risklerin 'tamamen farkındaydı'. Ancak oldubittiye razı olmanın daha büyük tehlike içerdiğinin de bilincindeydi" (Sattar, s. 173). Ziya ül-Hak yönetiminin işgale resmi cevap vermesi iki gününü aldı. Pakistan hükümetinin yaptığı resmi açıklamada Afganistan yabancı askerlerin girmesinden ve BM Sözleşmesi maddelerinin ihlalden bahsedildi ama işgalci askerlerin kime ait olduğundan dahi bahsedilmedi. Yönetimin Afgan işgaline ilk tepkisine tedbir hâkimdi¹ (Sattar, s. 173). Pakistan, bağlantısız ülkeleri en başta harekete geçirerek, BM platformu ve sağladığı araçlar ile

1 Bu iddiamın aksini beyan eden bir görüşe göre Sovyetler Birliği'nin İslamabad büyükelçisi, Pakistan Hükümetinin Afgan işgaline verdiği resmi tepkiye öylesine şaşırıldı ki, kendisine sunulan cevap niteliğindeki belgeyi resmi belge olarak kabul etmek istemedi. Bkz. Kux, 2001, s. 247.

İslam İşbirliği Teşkilatını mekanizmasını da kullanarak diplomatik kanallarla sorunu çözmeye çalıştı. Afganistan’da başlayan direnişe ABD’nin süper gücünü arkasına almadan da tedbirsiz ve düşüncesizce desteklemedi (Sattar, ss. 173-174, 205). Afganistan’ın işgali döneminde General Ziya Hindistan’la ilişkilerde son derece akıllıca davrandı. Her iyi general gibi birden fazla cep-hede savaşmak istemedi. Provokatif açıklamalar yapmaktan kaçındı ve Keşmir meselesini arka plana itti (Marker, s. 130). Ziya ül-Hak aynı dönemde, Devrim sonrası İran’da yeni yönetimin kendisine ‘Batı’nın piyonu’ olarak bakmasına rağmen İran’la da ilişkilerini bozmamaya gayret gösterdi.

Pakistan hükümeti her ne kadar tedbirli davrandıysa da Afgan direnişine verdiği destek aslında yüksek riskli ve maceracı bir yaklaşım olarak gözükebilir. Pakistan’ın Afgan direnişine müdahil olması Pakistan’da mülteciler, terör, Kalaşnikof kültürü ve uyuşturucu sorunlarını yarattı (Sattar, s.204). Diğer yandan, Pakistan Afganistan’ın işgaline karşı geliştirdiği politika sayesinde bu ülkeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmekte başarısız olduysa da, Sovyet işgalinin Pakistan çıkarlarını doğrudan ilgilendirdiğine ve Pakistan’ın bir şekilde müdahil olmak durumunda olduğu şüphe götürmez. Yine de şu söylenebilir ki, General Ziya’nın, Afgan direnişini organize etme ve yönetme sürecinde ABD ile çok yakın ilişkiler geliştirmesi ve Sovyetleri karşısına almasının ne ölçüde muhafazakâr saiklerle yapıldığı oldukça şüphelidir.

Navaz Şerif: Muhafazakâr Politikacı, Muhafazakâr Dış Politika?

Pakistan’da muhafazakâr olarak tanımlanmaya aday bir diğer siyasetçi – Eyüp Han’dan sonra- Pakistan Müslüman Ligi-Nawaz’ın (PML-N) lideri, ülkenin şu anki Başbakan Navaz Şerif’tir. Emekli bir Pakistanlı diplomat, Navaz Şerif’i ‘dindar muhafazakâr’ olarak tanımlamaktadır (Marker, s. 176). “[Navaz] Şerif, Ziya ül-Hak’ın Pencab eyaleti valisi ve eski ISI [Pakistan İstihbarat Servisi] Şefi Gulam Cilani Han tarafından önce eyaletin finans bakanı, daha sonra eyalet siyasi lideri olmak üzere seçilmiş bir isimdi. Şerif yeni yeni ortaya çıkan, muhafazakâr eğilimleri kuvvetli olan şehirli iş adamı-siyasetçi sınıfını temsil ediyordu. Bu özelliği bakımından da Pencab eyaletinin büyüyen kent nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamak ve hem sol ve sağ hem de İslamcı partilerin aldığı desteği azaltmak için ideal adaydı” (Nawaz, 2008, s. 412; Lieven, s. 244). Şerif’ler daha batılı Butto ailesine ve Pakistan Halk Partisine göre daha ılımlı Müslüman, ekonomi ve iş-ortamı odaklı bir siyaseti benimsemişlerdir. Bu anlamda Şerif ailesi ne Butto’lara benzemekte

ne de Ziya'yı andırmaktadır. Şeriflerin Pakistan'ı "küçük 'm' harfiyle muhafazakâr. Onların muhafazakârlığı istikrar ve konforlu alan sağlayan ama fanatik olmayan ve psikolojik ve kültürel olarak rahat hissetmeyen liberaller ve İslamcıların aksine kendisiyle barışık olan bir tür dine benzetilebilir" (İmran Aslam'dan alıntılan Lieven, s. 248-249).

Vali Nasr'ın, Türkiye'de AK Parti yönetimiyle birlikte Pakistan'da PML-N partisini 'Müslüman Demokratlar' olarak incelemesi bu anlamda şaşırtıcı değildir. Nasr'a göre,

"... İslamcıların aksine, Müslüman Demokratlar siyasal yaşama daha pragmatik yaklaşırlar. İslam'ın şeriat devletini emrettiğine yönelik klasik İslamcı iddiayı ya reddederler ya da dikkate almazlar... Müslüman Demokratlar ise aksine İslam'ı siyasette hâkim kılmayı değil, İslam'ın halk nezdindeki etkisini kullandı ve toplama amaçları" (2005, s. 13-14).

Hem 1990'larda hem de 2013 yılından bu yana devam Navaz Şerif hükümetleri ulusal çıkarların ve ulusal savunma ve güvenliğin ekonomik güçle yakın ilişkisi olduğunu savunan politikalar izlemeye çalıştılar. Hindistan'la ilişkileri geliştirmeyi hedefledi ve Keşmir sorununun çözülmesi için de karşılıklı görüşmelere ve diplomasiye şans vermek bu hükümetlerin ortak özelliği oldu. Örneğin, Şubat 1997'de parlamento seçimlerini kazanan Navaz Şerif, Pakistan'ın Hindistan politikasında revizyon gerçekleştirmek istedi. Şerif çok önemli adımlar da attı ancak bu konuda ordu komuta kademesiyle ters düştü (Shah, 2014, s. 179). Ancak Hindistan'ın 1998'de nükleer silah denemesi yapması üzerine ikili ilişkiler tamamen koptu. Bu dönemde ABD ile ilişkilerin kopmamasına çalışılırken, Çin'le gayet yakın duruldu. Pakistan bu dönemde Afganistan'da çalkantılı siyasi ortam nedeniyle İran'la rekabet halindeydi ama aynı zamanda İran'ı tamamen karşısına alan bir politika da izlemedi. Bu hükümette Dışişleri Bakanı olan, General Eyüp Han'ın da oğlu olan Gohar Eyüp Han, ülkesinin güvenlik doktrininin Pakistan'ın jeo-stratejik durumu ve stratejik derinlik eksikliğiyle doğrudan bağlantılı olması gerektiğini söyledi. Pakistan için istikrarın bölgesinde stratejik denge sağlamaktan ve dünyada farklı ülkelerle işbirliği yapmak ve alternatiflerini (Avrupa Birliği, Asya Kaplanları vs.) güçlü tutmaktan geçtiğini belirtti (2009, s. 146-155,160-163).

Ancak Hindistan-Pakistan arasında meydana gelen Kargil savaşıysa tam bir maceraydı (Sattar, s.244-247). Pakistan ordusunun avantajlı pozisyon elde etmek için giriştiği ve sınırlı kalması planlanan Kargil operasyonundan Başbakan Navaz Şerif'in haberi olmadığı veya ordu tarafından bir olubittiye maruz bırakıldığı iddia edilmektedir. (Nawaz, ss. 507-512; Shah,

ss.180-181) Bu da ordunun Pakistan dış politikası analizlerine dair zorluğu ortaya koymaktadır. Pakistan'daki yapısal şartlar da muhafazakâr hükümetlerin muhafazakâr kimlikleri doğrultusunda politikalar takip etmelerini güçleştirebilmektedir.

2013'ten bu yana Navaz Şerif hükümetine bakıldığında ise Pakistan'ın bu defa Çin'le uzun süreli dostluğun stratejik seviyeye taşıdığı görülmektedir. Şerif hükümeti Hindistan'la ticari ilişkileri getirmenin ekonomiye getireceği yararın hala farkındadır ve karşılıklı ekonomik ilişkileri önemsemektedir (Ahmad and Ebert, s.668-669). Hindistan'la ikili ilişkilerin gelişmesinin önündeki bir engel Hindistan'da şahin bir siyasi yapının yönetime gelmesi ise diğeri de, Ahmad ve Ebert'in (2013) belirttiği gibi, hala ordudur (s.671-2). Şerif hükümeti bölgesel düzlemde ise Suudi Arabistan ve İran arasında da ince bir denge siyaseti izlemektedir. Navaz Şerif hükümeti, 1999 darbesinden sonra ülkeden uzaklaştırıldığında kendisine kapılarını açan Suudi Arabistan ve bu ülkeden gelen 'İran'a karşı ortak hareket etme' çağrısı ile jeopolitik olarak kendisine sorunlar yaratabilecek İran'ı doğrudan karşısına almama güdüsü arasında hareket etmektedir. Pakistan, İran'ın Pakistanlı Şiileri Suriye'de savaştırması ve Hindistan istihbaratının ayrılıkçı Belucistan bölgesinin İran tarafında faaliyetler yürüttüğü iddiasından ötürü İran'la sorunlar yaşarken, diğer yandan Suudi-Arabistan İran çekişmesinde açıktan taraf olmamaya çalışmaktadır. (Mukashaf, 2015) Navaz Şerif hükümeti de Pakistan'ın opsiyonlarının halen oldukça kısıtlı olduğunun farkındadır (Ahmad, 2014). Pakistan, kendisini doğrudan ilgilendirmeyen ve taraf seçtiği takdirde ülke içindeki mezhepçilik ve terörizm gibi sorunları daha da derinleştirecek bu çekişmeden uzak durmaktadır. Bu itidalli, ölçülü ve tedbirli pragmatik siyasetin hükümetin muhafazakâr gerçekçi politikasıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Sonuç

Verili bir 'muhafazakâr' dış politika *programının* olmadığını iddia eden bu makalede muhafazakârlık ve dış politika ilişkisi dış politika *yaklaşımı* ve dış politika hedeflerini gerçekleştirmek için kullanılan *araçlar* bakımından değerlendirilmektedir. Muhafazakâr düşünürlerin sessiz, soyut veya çelişkili kaldığı bu konuda Anglo-Amerikan dünyadan muhafazakârlık ve dış politika örnekleri bizlere, muhafazakârların dış politikada itidali, ihtiyatlı olmayı ve ölçülülüğü savunduklarını ve bir dış politika aracı olarak diplomasiyi, çok taraflılığı ve müzakereyi öne çıkardıklarını göstermektedir. Savaş fikri

reddedilmese de kolay başvurulmaması gereken, son tedbir olması gereken bir araç olarak değerlendirilmektedir. Ancak otantik bir muhafazakâr geleceğin olmadığı ve dış politika seçenekleri ülkenin ekonomik, askeri, siyasi ve sosyal gücü bağlamında oldukça kısıtlı olduğu yerlerde muhafazakârlık ve dış politika değerlendirmesi güçleşmektedir. Bu duruma güzel bir örnek teşkil eden Pakistan'da, kimlikleri itibariyle muhafazakâr olarak nitelendirilemeyecek Zülfikar Ali Butto ve Ziya ül-Hak gibi siyasetçiler, muhafazakâr olarak nitelendirilebilecek dış politika takip etmişlerdir. Muhafazakâr siyasetçi profili sergileyen Eyüp Han ve Navaz Şerif ise genel itibariyle muhafazakâr dış politika takip etmeye çalışmakla birlikte, onlar da dış politika tercihlerini muhafazakâr kimliklerine bağlamamaktadırlar. Muhafazakâr geleceğin yeşermemiş ve yerleşmemiş olması dış politika tartışmalarının siyasi kimlikler bağlamında tartışılmamasını sonucu da getirmektedir. Dış politikanın birçok alanının ordunun hâkimiyetinde olması da Pakistan örneğinde gayr-i ideolojik muhafazakâr dış politikaların çoğu zaman tercih sonucu değil zorunluluk sonucu olmasına yol açmaktadır.

Kaynakça

- AHMAD, I. & EBERT, H. (2013). Will Pakistan's India policy under Sharif shift strategically? *Strategic Analysis*, (37) 6, 667-674.
- AHMAD, S. (2014, December 26). Pakistan's foreign policy — an agonizing reappraisal. *The Express Tribune*. Retrieved from <http://tribune.com.pk/story/812138/pakistans-foreign-policy-an-agonising-reappraisal/>
- AKHTAR, S. (1978). Pakistan and the great powers. In M. Hasan (ed.), *Pakistan in a changing world: essays in honour of K. Sarwar Hasan* (ss. 172-193). Karachi: Pakistan Institute of International Affairs.
- AKHUND, I. (1987). *Memories of a bystander: A life in diplomacy*. Karachi: Oxford University Press.
- ARİF, K.M. (1995). *Working with Zia: Pakistan Power Politics, 1977-1988*. Karachi: Oxford University Press.
- ARMITAGE, D. (2000). Edmund Burke and reason of state. *Journal of the History of Ideas*, 61(4), 617-634.
- BACEVICH, A.J. (2016, March 30). Ted Cruz embodies the degeneration of foreign-policy conservatism. *The Nation*. Retrieved from <https://www.thenation.com/article/ted-cruz-embodies-the-degeneration-of-foreign-policy-conservatism/>
- BAXTER, C. (Ed.). (2013). *Diaries of field marshal Mohammad Ayub Khan 1966-1972*. Karachi: Oxford University Press.
- BENETON, P. (2011). *Muhafazakârlık* (C. Akalın, Çev.). İstanbul: İletişim.
- BRANDS, H. W. (1998). *What America owes the world: The struggle for the soul of foreign policy*. Cambridge, New York, and Melbourne: Cambridge University Press.

- BROOKS, D. (2016). The conservative intellectual crisis. *The New York Times*, October 28. Retrieved from https://www.nytimes.com/2016/10/28/opinion/the-conservative-intellectual-crisis.html?_r=1
- CHARMLEY, J. (2011). Traditions of conservative foreign policy. In Geoffrey Hicks (Ed.) *conservatism and British foreign policy, 1820-1920: The Derby's and their world* (ss. 215-228). Ashgate.
- Conservative vs. a Liberal—a debate (1956, March 4). *The New York Times*. Retrieved from <http://www.nytimes.com/books/00/11/26/specials/schlesinger-debate.html>
- ÇETİN, H. (2004). Muhafazakârlık: Kaosa karşı kozmos. *Muhafazakâr Düşünce*, 1(1), 87.
- DUMAN, F. (2004). Edmund Burke: muhafazakârlık, aydınlanma ve siyaset. *Muhafazakâr Düşünce*, 1(1), 31.
- FUKUYAMA, F. (1995). [Review of the Book *Edmund Burke and international relations*, by J.M. Welsh]. *Foreign Affairs*, (74)5, 162.
- GEORGE, J. (2005). Leo Strauss, neoconservatism and US Foreign Policy: Esoteric nihilism and the Bush Doctrine. *International Politics*, (42), 174-202.
- GERSON, M. (2016, December 19). The GOP is at its peak, but conservatism has hit rock bottom. *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/opinions/the-gop-is-at-its-peak-but-conservatism-has-hit-rock-bottom/2016/12/19/ebcb896e-c624-11e6-8bee-54e800ef2a63_story.html?utm_term=.ae0286febe46
- GHANI, N. (Ed.). (2010). *Field Marshal Mohammad Ayub Khan: A selection of talks and interviews, 1964-1967*. Karachi: Oxford University Press.
- GRARE, F. (2013). Pakistan's foreign and security policies after the 2013 general election: the judge, the politician, and the military. *International Affairs*, (89)4, 987-1001.
- GÜNGÖRMEZ, B. (2004). Muhafazakâr paradigma: "dogma" ve "önyargı". *Muhafazakâr Düşünce*, 1(1), 11.
- HAGUE, W. (2009). Conservative party speeches. William Hague: The future of British Foreign Policy. 21 Temmuz. Retrieved from <http://conservative-speeches.sayit.mysociety.org/speech/601323>
- HAMPSHER-Monk, I. (2015). How to think like Edmund Burke: debating the philosopher's complex legacy. *Foreign Affairs* January/February.
- HAMPSHER-Monk, I. (2005). Edmund Burke's changing justification for intervention. *The Historical Journal*, (48)1, 65-100.
- HAWKINS, A. (2011). Derby *redivivus*: reflections on the political achievement of the Fourteenth Earl of Derby. In G. Hicks (Ed.) *Conservatism and British foreign policy, 1820-1920: The Derby's and their World* (ss 19-41). Ashgate.
- HICKS, G. (2011). Introduction: The Wiew from Knowsley. In G. Hicks (Ed.) *Conservatism and British Foreign Policy, 1820-1920: The Derby's and their world* (ss1-19). Ashgate.
- HUNTER, J. (2011). What's a neoconservative? *The American Conservative*. Retrieved from <http://www.theamericanconservative.com/2011/06/23/whats-a-neoconservative/>
- HYDER, K. (1978). Pakistan's foreign policy in the early Seventies. In M. Hasan (Ed.), *Pakistan in a changing world: essays in honour of K. Sarwar Hasan* (ss97-112). Karachi: Pakistan Institute of International Affairs.

- KHAN G. A. (2009). *Testing times as foreign minister*. Islamabad, Lahore & Karachi: Dost Publications.
- KINZER, S. (2015, December 13). What truly conservative foreign policy looks like. *The Boston Globe*. Retrieved from <https://www.bostonglobe.com/opinion/2015/12/13/what-truly-conservative-foreign-policy-looks-like/Dr6wJUyXx4ewVsk3xByw7K/story.html>
- KUX, D. (2001a) *The United States and Pakistan 1947-2000: Disenchanted allies*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- LARISON, D. (2015, December 17). *The American conservative: realism and restraint*. *The American Conservative*. Retrieved from <http://www.theamericanconservative.com/larison/the-american-conservative-realism-and-restraint/>
- LIEVEN, A. (2012). *Pakistan: a hard country*. Penguin.
- LIZZA, R. (2015, November 11). When Donald Trump met Edmund Burke. *The New Yorker*. Retrieved from <http://www.newyorker.com/news/daily-comment/when-donald-trump-met-edmund-burke>
- MARKER, J. (2016). *Cover Point: impressions of leadership in Pakistan*. Karachi: Oxford University Press.
- MEARSHEIMER, J. J. (2015) Hans Morgenthau and the Iraq War: realism versus neoconservatism. *Open Democracy*. Retrieved from https://www.opendemocracy.net/democracy-americanpower/morgenthau_2522.jsp
- MUKASHAF, M. (2015, April 10). Pakistan declines Saudi call for armed support in Yemen fight. *Reuters*. Retrieved from <http://www.reuters.com/article/us-yemen-security-idUSKBNON10LO20150410>
- NASR, S. V. R. (2005). The rise of "muslim democracy". *Journal of Democracy*, 16(2), ss 13-27
- NAWAZ, S. (2008). *Crossed swords: Pakistan, its army, and the wars within*. Oxford University Press.
- NISBET, R. (2007). *Muhafazakârlık: Düş ve gerçek* (K. Bülbül ve M. F. Serenli, Çev.) Ankara: Kadim
- OAKESHOTT, M. (1962). *Rationalism in Politics*. London, Hertford and Harlow: Shenval Press Ltf.
- O'BRIEN, C. C. (2004). Introduction. In E. Burke, *Reflections on the revolution in France*. Penguin Books.
- Pakistan Country Reader. Foreign Affairs Oral History Collection, Association for Diplomatic Studies and Training, Arlington, VA, <http://www.adst.org/>. Retrieved from <http://www.adst.org/Readers/Pakistan.pdf>
- PAUL, R. (2014). Rand Paul: The Case for Conservative Realism. *The National Interest*. Retrieved from <http://nationalinterest.org/feature/rand-paul-the-case-conservative-realism-11544>
- REDFORD, P. & BEECH, M. (2011). David Cameron's pragmatic 'liberal internationalism' approach to foreign policy differs from that of his Conservative predecessors. *LSE British Politics and Policy*. Retrieved from <http://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/david-cameron-foreign-policy-approach/>
- SATTAR, A. (2013). *Pakistan's foreign policy: 1947-2012: A concise history* (3rd ed.). Karachi: Oxford University Press.

- SCHAFFER, T. C. (2000). Oral History Interview with Teresita C. Schaffer/Interviewer: Thomas Stern. Foreign Affairs Oral History Collection, Association for Diplomatic Studies and Training, Arlington, VA, <http://www.adst.org/>. Retrieved from <http://www.adst.org/OH%20TOCs/Schaffer,%20Teresita%20C.toc.pdf>
- SCHOFIELD, J. (2000). Militarized decision-making for war in Pakistan:1947-1971. *Armed Forces & Society*, (27)1, 131-148.
- SHAH, A. (2014). *The army and democracy*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- SIDDIQI, F. H. (2014). Pakistan and Singapore as small powers: Comparative thematic evaluation and policy imperatives. *African and Asian Studies* (13), 187-204.
- SIMMS, B. (2011, March 17). What's your foreign policy, Mr. Cameron? *New Statesmen*. Retrieved from <http://www.newstatesman.com/uk-politics/2011/03/british-essay-bosnia-democracy>
- "Telegram 2770 From the Embassy in Pakistan to the Department of State" (1973, April 5). *Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume E-8, Documents on South Asia, 1973-1976*. Retrieved from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve08/d123>
- "Telegram 32 From the Embassy in Pakistan to the Department of State" (1973, January 2). *Foreign Relations of the United States, 1969-1976, Volume E-8, Documents on South Asia, 1973-1976*. Retrieved from <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve08/d103>
- TOMES, J. (1997). *Balfour and foreign Policy: The international thought of a conservative statesmen*. (New York: Cambridge University Press).
- WILCOX, W. (1978). The Kashmir problem and the Indo-Pakistan war of 1965. In M. Hasan (ed.), *Pakistan in a changing world: essays in honour of K. Sarwar Hasan* (ss 158-171). Karachi: Pakistan Institute of International Affairs.
- WILCOX, W. (1978). The Kashmir problem and the Indo-Pakistan war of 1965. In M. Hasan (ed.), *Pakistan in a changing world: essays in honour of K. Sarwar Hasan* (ss 158-171). Karachi: Pakistan Institute of International Affairs.